

HOZIRGI DAVRDA JAHON MAMLAKATLARI TA'LIM TIZIMI VA PEDAGOGIKA FANI RIVOJI

Nomozova Muborak To'liqin qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti

pedagogika yo'nalishi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada hozirgi davrda jahon mamlakatlari ta'lim tizimi va pedagogika fani rivoji tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Gomogenlar, Yarim gomogen, Gegeron, Ixtisos maktablari, Davlat maktablari, Oraliq maktablar, Kollejlar, Dorilfununlar.*

Jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarda ta'lim-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishi, maktablarda amalga oshirilganini o'rganish orqali biz mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimlarini yangitdan tashkil qilishda, ta'lim tarbiyada, maktab ishini tashkil etishda eskirib, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq xalos bo'lish, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz. Zotan, hozirgi zamon ta'limida davlat va jamiyat talabi va manfaatlarini aks etib turishi kerak.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb-xunarga yo'naltirish hamda o'rta ta'limning ko'p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta'lim-tarbiya berishda eng ilg'or pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish, uning eng maqbul tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda keng ko'lamdagi islohotlarni o'z boshidan kechirayotgan bizning ta'limimiz uchun bu katta ahamiyatga ega.

Keyingi yillarda chet el ta'limi bo'yicha ko'pgina maqolalar, broshyuralar, qo'llanmalar chop etildi, unga bag'ishlab seminarlar, anjumanlar, o'quvlar, uchrashuvlar o'tkazildi.

Bu bizning ta'lim tizimlarimizda, chet ellarda o'quv tarbiya ishlarining qo'yilishiga etibor va qiziqishning tez sur'atlar bilan o'sib borayotganligidan dalolatdir. Xalq ta'limi tizimlarida chet el ta'limini o'rganish bilan shug'ullanuvchi muassasalar ham tashkil topmoqda. Xalq ta'limi vazirligidan tashqari bu masala bilan Respublika o'quv-metodika markazida, pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tarkibida maxsus bo'limlar faoliyat ko'rsatmoqda, malaka oshirish markaziy institutida bir qator kafedralar ish bilan shug'ullanmoqdalar.

Chet el ta'limi tizimlaridan bizning mutaxassislarni voqif qilishda BMTning O'zbekistondagi vakolatxonasi, elchixonalar, AQSHning Tinchilik Korpusi mutaxassislari, Germaniya xalqaro rivojlanish fondini, AKSELS markazi, Adenauer jamg'armasi, Frantsiya

madaniyat markazi, Britaniya Kengashi, Gyote instituti, «Silm A. SH.» firmasi, YuNESKO va YuNISEFning vakolatxonalari va boshqa ko'plab tashkilotlar yaqindan yordam bermokdalar.

Darxaqiqat rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning, mamlakat ichki siyosatiga faol tasir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. SHu tufayli xam chet mamlakatlarida maktab extiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan-yilga oshib bormoqda.

Yaponlarda, masalan, «maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli»gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan.

Ta'lim to'g'risidagi g'amxo'rlik taniqli siyosatchilarning xam xamisha diqqat e'tiborida bo'lgan. SHuning uchun xam AQSHning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Techcherni, Frantsiya Prezidenti F. Mitteranlarni maktab isloxotining tashabbuskorlari deb, bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatni xarakatlantiruvchi kuch» deb xisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning soni 2 mingdan ortiq. Frantsiya, AQSH, Yaponiya ta'lim-tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, universitetlar, pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmokdalar. Ular faoliyatini esa xalkaro ta'lim markazlari, masalan, AQSHda xalkaro ta'lim instituti muvofiklashtirib bormokda. Ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilgan. 80 — yillardan boshlab Buyuk Britaniyada xam AQSHdagi singari o'rganilishi majburiy bo'lgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv setkasining yadrosini tashkil etadigan bo'ldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'quvchilar va ota — onalar ixtiyoridadir.

«Yangi dunyo»ning pedagogik g'oyalari Frantsiya va Germaniya ta'limiga xam sezilarli ta'sir etayotir.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari xam amalga oshirilayotir. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz

o'rta maktab doirasidan chikib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni xam qamrab olmokda.

Yaponiya maktablari ikkinchi jaxon urushidan keyinoq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga karamay, bu ikki mamlakat o'kuv dasturida bir kator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'kuv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan, asosiy fanlar majmui ancha keng, bir kator yangi maxsus va fakul'tativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy ta'lim maktablarining yangi musika ta'limi o'quv dasturiga milliy va jaxon mumtoz musikasini o'rganish xam kiritilgan.

SHuni ta'kidlash lozimki, iqtisodiy rivojlangan davlatlarda 60-80-yillarda tabiiy ilmiy ta'lim dasturi tarkybiga fizika, ximiya, biologiya, bazi xollarda astranomiya, geologiya, mineralogiya, fiziologiya, ekologiya elementlari kiritilib, u AQSH va Frantsiyada 4 yil, Buyuk Britaniyada 6 yil, Germaniyada 2 yil o'kitiladi. O'kuv predmetlarini integratsiyalash

jarayonida yangi-yangi kurslar paydo bo'la boshladi. Frantsiyada 70-80-yillarda to'liksiz o'rta maktablar o'quv dasturidagi tabiiy-ilmiy va gumanitar turkumiga eksperimental, iktisodiy gumanitar kurslar kiritiladi.

o'ezirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integratsiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi-Frantsiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz o'quv soatlari ajratildi.

Maktablarda amalga oshirilayotgan isloxotlar ta'lim ishini tabaqalashtirish muammolarini keltirib chikardi.

Iqtisodiy rivojlangan xorijiy mamlakatlarda ta'limni tabakalashtirish eng dolzarb masalaga aylangan. ukuvchilarni tabaqalashtirib o'qitish xorijiy mamlakatlarda asosan boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshiriladi. Masalan, Frantsuz pedagoglari ta'lim jarayonida sinf o'quvchilarini uch tabakaga ajratib o'qitishni afzal ko'radilar. Bular kuyidagilar :

1.Gomogenlar — matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib borsa bo'ladigan o'quvchilar.

2.Yarim gomogen — tabiiy turkumdagi fanlarni o'zlashtira olishga moyil o'quvchilar.

3.Gegeron — barcha predmetlarni xar xil saviyada o'zlashtiradigan o'quvchilar va xokazo.

Tabaqalashtirish jarayoninig yangi muxim yo'nalishi to'ldiruvchi ta'limni rivojlantirish bo'lib qolmokda.

To'ldiruvchi maktablar paydo bo'lishining sababi, AQSH va G'arbiy Yevropada o'zlashtirmovchi xamda ulgurmovchi o'quvchilarning ko'payib borayotganligi, funktsional savodsizlik avj olayotganligidir.

80 — yillarda AQSH o'quvchilarinig 50 — yillarga nisbatan reyting ko'rsatkichi 973 dan 893 ga tushdi. Frantsiyada xar uch litseychidan biri bu salbiy xolatni bartaraf etish to'ldiruvchi ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvchi ta'lim maktabgacha tarbiya muassasalarida, maktab va litseylarda amalga oshirilmogda. AQSH da bu xizmatga ommaviy axborot vositalarinig imkoniyatlari xam safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etildi.

O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yicha chet mamlakatlaring ko'pchiligida tadqiqotlar davom ettirilmogda.

Rivojlangan davlatlarda iqtidorli bolalarga e'tibor tobora ortib bormogda.

Keyingi davrlarda o'z tengdoshlariga nisbatan qobiliyatda bir necha barobor ilgarilab ketgan bolalar ko'plab topilmogda. Ular o'kuvni juda erta boshlab ta'lim kurslarini o'zlashtirishda katta shov — shuvlarga sabab bo'ladigan darajada muvaffaqiyatlarga erishadilar.

SHunday iktidorlar maktabi G'arbda 60-yillardayoq paydo bo'lgan edi. Bunday maktablarning o'quv dasturlari bolalar qobiliyati va imkoniyatini to'la ro'yobga chiqarishni ta'minlab berish darajasida murakkab tuzilgan.

Iqtidorli bolalarga qarama - qarshi qutbda turgan aqli zaif o'quvchilarning taqdiri xam chet ellik xamkasblarni tobora tashvishlantirmoqda, bunday xolni kelib chiqish sabablarini o'rganish, oldini olish bo'yicha ko'pgina profilaktik ishlar olib borilmoqda va ular uchun maxsus maktablar ochilmoqda. Lekin statistik ma'lumotlar bunday bolalar soni tobora oshib borayotganligini ko'rsatayotir.

70- yillarda AQSH da kelajak maktabi umummilliy loyixasini amalga oshirishga kirishildi. Bu eksperiment mazmuni o'qituvchi buyrug'i bilan ish tutish, ko'proq o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini berishdan iborat. Ta'lim tarkibi sinfda ishlash, mustaqil mashg'ulot, o'qituvchi konsulyatsiyasini o'z ichiga oladi.

Germaniya maktablarida sinfda o'quvchilar sonini kiskartirish sari yo'l tutilgan. Bunday o'quvchilarning xar biriga individual paketlar (topshiriqlar) tarqatiladi. Toshiriqlarni o'quvchi mustaqil bajaradi, lozim bo'lganda u o'qituvchidan konsulyatsiya oladi.

Yuqorida bayon qilinganlardan ko'zda tutilgan maqsadlari :

- maktablarning insonparvarlik, umuminsoniylik yo'nalishlarinikuchaytirish.
- o'quvchi shaxsini shakllantirishning eng samarali yo'llarini qidirib topish.
- tarbiyaning yangi formalarida - o'quvchilar kengashi, maktab kengashlaridan, tarbiyaviy o'yinlardan foydalanish.
- Maktab o'quv dasturlarini ixtisoslashtirish, fanlarning o'zaro aloqasini mustaxkamlash, takomillashtirish.
- Maktabni mexnat, insoniy faoliyat bilan yakinlashtirish, kasbga yo'naltirish ishlarini qayta tashkil etish.
- Tabaqalashtirib o'qitishni yo'lga ko'yish, maxsus o'quv muassasalarini (xam talantlar, xam aqliy, jismoniy zaif o'quvchilar uchun) rivojlantirish.
- Yangi, ya'ni o'quv texnik vositalarini ta'limdagi salmogni oshirish, o'kituvchilar korpusida kompyuter ta'limini yo'lga ko'yish.
- Pedagogik goyalarni amalga oshirishda keng kamrovli eksperiment — tadkikotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

CHet el ta'limidagi bunday ibratli jixatlarni Vatanimiz ta'lim tizimlarida ko'llash yosh, mustakil Resublikamizda o'quv — tarbiya ishlarini islox qilish jarayonini tezlashtiradi.

Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867 —1868 yillarda boshlangan. Yaponiya o'z oldiga ikki vazifani: birinchi — boyish, ikkinchi - G'arb texnologiyasini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasiin qo'yadi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish kerakligi aytili.

1872 yili «Ta'lim haqidagi qonun» qabul qilindi. Bunda Yapon ta'limi G'arb ta'limi bilan uig'unlashtirildi. 1908 yilda Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantiriddi. 1893 yili kasb yo'nalishidagi dastlabki kollej paydo bo'ldi.

1946 yili qabul qilingan Konstitutsiya fuqarolarning ta'lim sohasidagi huquq va burchlarini belgilab berdi. Unda barcha bolalar bepul umumiy ta'lim olishlari belgilab ko'yilgan.

Yaponiyada hozirgi zamon ta'lim tizimlarinig tarkibi quyidagicha: Bolalar bog'chalari, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlaridan iborat.

Bolalar bog'chalari. Ta'limning bu bosqichiga 3—5 yoshli bolalar qabul qilinadi. Bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq ravishda 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadilar.

Majburiy-Ta'lim.. Ta'limning bu pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib, ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ich maktab va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik bu ta'lim majburiy bo'lib, barcha bolalar bepul o'qitiladilar va tekin darsliklardan foydalanadilar.

Rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab xaqida yuqorida bayon qilingan eng yaxshi tajribalarni o'z ta'lim tizimidagi o'zaro ta'lim tizimlarimizda joriy qilish Respublikamiz uz mustaqilligini qulga kiritgandan keyin boshlandi. Bu soxada bizga YuNISEF, YuNESKO kabi Xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlarning o'zbekistondagi elchixonalari amaliy yordam bermoqdalar. Respublikamizdagi ta'lim muassasalari ta'limni takomillashtirish bo'iicha xorijiy davlatlar bilan xamkorlikning barcha shakllaridan foydalanayotirlar.

Respublikamiz Oliy majlisining 1 - chaqiriq 1X-sesiyasida ta'limga oid ikki muxim xuyaokat — «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi mamlakat ta'limini jaxon andozalariga, rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab saviyasiga olib chiqishda ulkan voqea bo'ldi.

Bizning maktabimiz jaxonda eng ilg'or maktablar bo'lib qolishiga Respublika raxbariyati va xukumati tomonidan xamma shart sharoit yaratilmoqda. Bizning ta'lim tizimlarimiz xam jaxonda e'tirof etilgan ta'lim tizimlaridan biridir. SHu tufayli xam AQSH, Yaponiya, Germaniya, frantsiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlar ta'limining ustalari bilan o'tkazilgan uchrashuvlar va muloqotlarda Respublikamiz ta'limi tizimiga yuqori baxo berildi.

SHuni ta'kidlash lozimki, Respublikamiz xalq ta'limi xodimlari oldida xozirgi kunda eng muxim vazifa - mustaqil o'zbekistonning xozirgi ta'lim tizimlarini istiqlol ruxi bilan takomillashtirish, uni o'zimizning mumtoz pedagogika an'analari bilan boyitish, chet el pedagogikasidagi ilgor jixatlarni o'zlashtirish, yangi - yangi samarali o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jaxon davlat standartlari darajasiga olib chiqishdir. Buning uchun esa bizning iqtisodiy rivojlangan xorijiy davlatlardagi quyidagi ilg'or tajribalarni ta'lim tizimimizda qo'llay bilishimiz maqsadga muvofiqdir. CHunonchi :

Yaponiya ta'limidagi:

- a) bolani maktabga puxta tayyorlash
- b) kichkintoylar ta'lim va tarbiyasiga ota-onalar mas'uliyatini kuchaytirish;

v) o'quvchilarni nafosat, jismoniy kamolatiga berilayotgan e'tibor;

g) o'qituvchi kadrlarga yuksak talabchanlik;

d) yosh talant soxiblari bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Germaniya ta'limidagi:

a) taba15alashtirib o'kitishga berilayotgan jiddiy e'tibor;

b) o'kuvchilarning mehnat ta'limini mustahkamlash;

v) kasbga yo'naltirish.

frantsiya ta'limidagi:

a) maktabgacha tarbiyadanoq o'kuvni predmetlashtirib tashkil etish;

b) boshlang'ich ta'limni uch bosqichda puxta amalga oshirish;

v) o'quvni didaktik vositalar bilan ta'minlashga berilayotgan kattae'tibor;

g) o'kuv muassasalarining turli firmalar, kontsernlr, korxonalar

mustahkam aloqalari va boshqa ibratli jihatlar bizning ta'limga ham ko'chsa, bizning pedagogikamiz olga qarab dadil qadam bosgan bo'lar edi.

Albatta, ta'limga har qanday yangilik, o'zgartirish jiddiy tahlillar, tajribalar asosida kirib keladi. «Zo'rlab tiqishtirish» bizning uslubiyot emas. Ayni paytda ta'limni bir saviyada kotib qolishiga ham yo'l ko'yib bo'lmaydi. SHu sababli ham, har bir pedagog, har bir tadqiqotchi maorifimiz uchun jon kuydiradigan, elim deb, yurtim deb kuyib yonadigan bo'lmog'i, «o'z shaxsiy manfaatlarim uchun davlat menga nima berdi emas, balki men davlat ravnaqi uchun nima qildim» degan mulohazalar yuritadigan iqtidorli kadrlarni tayyorlashimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev Yu.Xorijiy Oliy ta'lim: tajriba va taraqqiyot yo'nalishlari. T., "O'zbekiston" 1999

2.Zunnunov A. va boniq. Pedagogika tarixi. T., «SHarq», 2000.

3.Pedagogika tarixi. Maruza matni. Qo'llanma II qism T.,(tuz. S.Nishonova, B.Hasanova) TDPU 2002 y

4.Hasanboeva O., Hasanboev J., Hamidov H. . Pedagogika tarixi T., «O'qituvchi» 1997.